

ESTUDI SOBRE LA SERRA DE SEGÀRIA

*Ma. Àngels Durà Vicens
Francisco Gil Salort
Ferran Miralles Ballester
Ma. Amparo Zapico Álvarez*

**** INTRODUCCIÓ ****

El treball que hem realitzat pretén ser un estudi general i senzill de la Serra de Segària. Hem elegit aquesta serra per dues raons: per una part perquè la considerem un patrimoni del nostre municipi i per altra banda perquè és un espai natural molt interessant i que no està gens estudiat, com hem pogut comprovar després.

El nostre objectiu en un principi era tractar tan sols la zona de Segària que pertany al terme d'Ondara i realitzar un estudi ampli i profund de la mateixa, és a dir, abarcar diferents aspectes.

Però ens vam trobar amb la dificultat de que la informació que varem aconseguir després de molts dies de treball era molt escassa, quasi nul·la, i per tant vam decidir realitzar un estudi més general tractant la Serra de Segària en la seua totalitat, és a dir, incloent els terrenys que pertanyen a Benimeli, El Verger, Pego, Beniarbeig i també Ondara, llocs on ens vam traslladar amb la finalitat d'informar-nos més a fons.

Els mètodes de treball que hem utilitzat han segut diversos, per tal d'aparcar una major quantitat d'informació. Han estat els següents:

- Dades bibliogràfiques
- Eixides al lloc objecte d'estudi
- Entrevistes orals: les dades orals han estat recollides mitjançant consultes realitzades amb persones enteses amb la matèria objecte del nostre estudi.

Vaja per davant el nostre agraïment a aquestes persones per la seua desinteressada col·laboració.

Per últim, tan sols dir que els resultats obtinguts els veurem en part al llarg de la present exposició, que esperem resulte interessant i informativa per a tots vosaltres.

** SÍNTESI FÍSICA **

SITUACIÓ, EXTENSIÓ I LÍMITS

Abans de parlar de Segària cal esmentar que aquesta serra era també coneguda amb el nom de Segària i apareix escrita d'aquesta forma en un document que data de l'any 1.580.

Segons Sanchis Guarnier, el nom de Segària procedeix del basc, de la paraula "sagar" que significa "poma".

Segària és una alineació muntanyenca que s'estén de NE a SW pels termes municipals d'Ondara, Benimeli, Ràfol d'Almúnia, Pego i el Verger, separant les Valls de Pego de la conca del riu Girona, i dista 6 km. de la costa.

Sobrepassa escassament els 500 m. d'altitud i té un vèrtex geodèsic de tercer ordre en el Pic de Segària, de 506 m. sobre el nivell de la mar.

Aquesta serra es troba al NE de la província d'Alacant i al NW del terme municipal d'Ondara, més concretament en les coordenades geogràfiques 38°50'25" latitud N i 00°00'50" longitud W.

** RELLEU I GEOLOGIA (MORFOGEOLOGIA) **

Zona extrema de la serralada Bètica. Forma part de les estribacions nord-orientals del Prebètic Intern, domini geològic de les estructures tectòniques que s'enfilen en direcció ENE-WSW. Cap a l'Est, aquestes estructures són tallades bruscament per un sistema de falles escalonades, transversals a aquelles i relacionades amb la formació de fosses circummediterrànies a partir del Miocè Mitjà. És un **serralada pre-bètica**, originada en el

miocè degut a un **plegament estíric**, posteriorment fracturada.

Posseeix uns penya-segats verticals que poc a poc es converteixen en pendents acusades, originant les faldes aonades, i finalment, donant lloc a terrenys plans de cultius, ja en la base.

Materials de la estructura geològica de la Serra Segària:

Els materials que apareixen en la Serra de Segària són del secundari o mesozoic i del terciari o cenozoic.

A) SECUNDARI: Més de 200 milions d'anys.

1. Triàsic. Afloraments d'argiles irisades rogenques i verdoses, margues irisades rogenques, arenisques, algeps i inclús "jacintos de compostela" i roques subvolcàniques (ofites).

2. Juràssic. Material predominant: dolomia blanc-parda i calisses.

3. Cretàcic.

* Superior:

-Conjunt predominant dolomític del Cenomanense-Turonense en estrats d'un gruix pròxim a 150 m.; tant a mur com a sostre predominen "doloeparitas" molt foradades i massives, amb intercalacions de margues dolomítiques en el tram central.

-Calisses del Coniacense-Santonense. A través d'un prim tram margós (5 m.) les dolomies del conjunt anterior donen pas a una sèrie carbonatada formada per micrites i calisses microcristal·lines, amb estratificació difusa i potència superior als 300 m.

B. Terciari. (fa 36 milions d'anys.)

1. Paleogen.

* Oligocè: calisses en bancs grossos, durs i compactes.

2. Neogen.

* Miocè:

- Calcirruditas del Miocè Inferior: Aquests materials es troben cavalcats per les calisses del Coniacense-santonense i ocupen tota la vessant septentrional de la

Serra Segària.

- Margues del Miocè Inferior i Mitjà. Constitueixen les característiques "fàcies" tap i ocupen els punts més baixos de la vessant Nord i Est de la serra.

L'estructura general de l'àrea consisteix en un cavalcament cap al Nord dels sediments cretàtics, deixant sota ells als materials del miocè que consisteixen en un apretat sinclinal.

Tant les dolomies i calisses cretàtiques com les calcirrudites es troben molt carstificades, presentant un lapiaz de formes molt variades: acanaladures, perforacions cilindroides, grans "kamenicas", etc...

** EDAFOLOGIA (TIPUS DE SOLS) **

Començant pels punts més alts fins les zones més baixes, podem diferenciar els següents tipus de sòls :

* En el cim de la serra de Segària, ens trobem amb àrees fortament erosionades. Són molt freqüents els afloraments rocosos, predominant les calisses sobre el desenvolupament del sòl. En petits buits, badalls i fissures de la roca queden restes procedents de la dissolució d'aquestes calisses, formant un horitzó d'argiles molt discontinu.

* Els escarpats més pronunciats que voregen els cims, no deixen lloc pel desenvolupament del sòl i la roca predomina en les parets pràcticament verticals. Es a dir, que estan constituïts per "litosuelo", que és considerat com un "no sòl". La utilització d'aquestes zones des de el punt de vista agrícola és nul.

* Quan aquestos escarpats suavitzen en part les seues pendents, formen vessants dissectades per barrancs plens de

material al·lòcton, producte d'arrastre de les parts més altes.

Els sòls que es formen en aquestes condicions són els anomenats "entisòls". Són Typic Xerorthents i tan sols quan les pendents són inferiors al 25%, és a dir, en la base dels barrancs, es veu el seu origen al·luvial, corresponent aleshores a Typic Xerofluvents. La seua extensió és reduïda, però es pot reconèixer sobre els materials quaternaris.

* Els materials margosos Canomanenses que apareixen vorejant tota la serra, originen sòls poc evolucionats classificats com Typic Xerorthents o Lithic Xerorthents; els dos amb les mateixes propietats físiques i químiques, però amb la diferència de que els primers tenen un espessor superior a 50 cm. i els segons acusen més els processos erosius per la topografia més desfavorable o la falta de cobertura vegetal, no arribant a tindre eixa profunditat.

Les margues permeten petits sectors cultivats de suficient gruix però poc evolucionats, ja que són sòls amb un pH elevat, conseqüència dels sòls formadors que s'originen a partir de la descomposició de les calisses, arenisques i margues molt calcàries, donant lloc a una elevada saturació de bases. Aquestos sòls apareixen combinats en el quadrant nord-occidental del terme i delimitats per la carretera general de València - Ondara i per la carretera local d'Ondara a Murla.

* En les zones més baixes de la serra, on afloren les calisses Turonenses, es desenvolupen horitzons argílics amb una major continuïtat. La típica "terra rossa de Kubiena" són per tant les que ocupen tot el sector sobre calisses Turonenses.

* El CAMBORTHIDS i el RODOLXERALSFS ocupen la resta del territori municipal combinant-se entre si.

El primer és un sòl de gran contingut de carbonats d'origen secundari i calissa activa. El seu pH és molt elevat i el règim hídric el limita moltíssim en cultius de secà. En general, baix reg, té bones condicions pel seu ús agrícola.

El segon sòl és el de millor rendiment, si el seu ús és adequat. El contingut d'argila en

el seu horitzó argílic, és el regulador del grau d'humitat d'aquests sòls. Les dosis de reg i la qualitat de les aigües contribueixen si són adequades a un bon maneig i millor utilització.

Regar aquests sòls amb aigües salabroses, suposa assumir el risc de salinització ràpida, com ha passat últimament. No obstant, ben utilitzats són sens dubte, excel·lents sòls, amb rendiments molt elevats.

** CLIMATOLOGIA **

El valor d'lt ens situa en el subpis climàtic del termomediterrani superior. Per la zona on ens trobem els valors de l'estació són els següents:

- Número d'anys correlatius d'observació N^o = 19
- T^a mitjana anual T = 17,3 °C
- T^a mitjana de les màximes del mes més fred M = 15,2 °C
- T^a mitjana de les mínimes del mes més fred m = 6,8 °C
- N^o de dies estadísticament lliures de gelades DIh = 329
- Precipitació mitjana anual en mil·límetres P = 535 mm
- Precipitació mitjana de l'estiu Pv = 20

** HIDROLOGIA **

No podem parlar pròpiament d'hidrologia en allò referent a la Serra.

En la part de la solana i a prop de la falda E-S discorre-hi el llit sec (excepte en època de pluges) del barranquet de Cremaelles.

Per aquesta zona hi han diversos pous per al subministre de reg agrícola. També està el "Brollador", i més a l'oest trobarem el "Cocó" del Xato (embassament natural en temps de pluja i que es manté a base d'un xicotet sumider). En el racó del Sr. Romuald

trobarem l'antiga Cisterna de Bosch. Finalment a l'oest, en el Portell de Benimeli hi ha un pou amb un petit bevedor, anomenat **les bassetes**, que antigament s'emprava per els ramats i animals de càrrega quan pujaven a treballar les foies. I també s'aprofitava pels caçadors.

Tots aquests indrets romanen la major part de l'any secs. Altres zones presenten mates de baladre, indicatives de la presència d'aigua al subsòl.

En l'ombria està el Barranc de Portelles, que és una rambla de curt trajecte que naix al nord de la serra i desemboca després del terme d'El Verger ja en la mar. El seu llit és d'escassa secció i sol provocar greus problemes en època de vinguda quan creua la N-332.

En la base de la falda, i situades d'est a oest, trobarem les fonts que brollen durant tot l'any; la **font de Campillo**, **font dels Catalans**, **font de Català o de la Teula** i la **font de Ramon**. Altres dos fonts; la **font dels Ginestars** i la **font de Catxo** sols brollen quan plou.

** PREHISTÒRIA I HISTÒRIA **

- PALEOLÍTIC: restes del Paleolític Mitjà en la c. del Corb. I restes del Paleolític Superior en la cova Bulumini (excavacions han descobert restes d'animals que ens demostren que la zona ha sofert dos tipus de climes; un clima mediterrani humit i temperat lligat a èpoques de l'holocè i l'altre, un clima fred)
- NEOLÍTIC: jaciment de la c. Fosca.
- IBERS: Assentament ibèric en el Terme de Benimeli; cadireta del rei moro.
- ROMANS: Necròpolis romana del Racó Vinyals (autopista). Excavacions romanes de la part de Pego. Antiga via romana. Ritus romans a la Penya Plana.

** TOPONIMIA DE LA SERRA **

- Portells: d'Ondara, de Beniarbeig, del barranc de Ramon i el de Benimeli.
- Coves:
 - *Fosca (mirant cap a Dénia, en ella s'han trobat ceràmiques del segle IV abans de Crist i anells i altres objectes de bronze; es pensa que fou un lloc de culte primitiu)
 - *del Colom (a la part alta d'ombria, mirant a a la Marjal de Pego; en ella s'han trobat dents de cabra i cérvols, també atifells de sílex i quarsita, de la industria musteriense del Paleolític Mitjà)
 - *del Migdia, del Corb, Signes, Santa, ...
 - * de Bulumini (Columini; Benimeli); fang que s'emprava per a pastar
 - *Roja, Terratenca i badall de la Mel(en un temps hi hagueren abelles que en estiu la mel que posaven xorrava pel badall); coves de poca profunditat
- Avencs (de Cigarra (colmatat per les pluges), de la Pedrera, de la Gitana (un gitano va matar a una gitana i la va tirar dins, o, la va colgar i es va deixar la sabata fora, i el varen descobrir), del Bou, del Nou, de Bolumini (a 50m de la c. Bolumini), avenc del Taverner (situat dalt del motor d'aigua de Segària (Beniarbeig); anomenat així perquè en temps de guerra es va refugiar allí un taverner), ...)de la mina de Llauis.
- Camins: Pas de la barrinà (del portell d'Ondara a Beniarbeig), barrancs.
- Penyes: Penya Roja=Punta penyes, Penya Plana (famosíssima per berenades paelles i demás), penya de l'Heura, Colló del Bou, Cadireta del Rei Moro, foia del Coixo
- Fonts:
 - eventuals: font "tapada"; es troba a prop del corral de Lluís "Rabosa", dels Ginestars, de Catxo
 - permanents: Català, dels Catalans, del Campillo, de Ramon,
- Partides: *Umbria
 - Fondos (a l'Est) i Umbria (a l'oest)
 - * Solana
 - Tossal Blanc, Corralissos, la Teulera, ...

- Mines: La de dalt i la de baix (que es diu "Mina de LLauis").

** USOS TRADICIONALS DE LA SERRA **

- RELLOTGE: Penya roja que assenyala el migdia (13 h.)
- CAÇA: perdus, falcons (rapinyaires), coloms, tords, ...
- AGRICULTURA: vinya, olives, garrofes, ametles, ...
- RAMADERIA: ovelles, cabres, vaques, ...
- AIGUA: pous, sèquies, ...
- CANTERES I MINES: Verger i Sagra (argila), Ondara (calissa) i Beniarbeig (arena)
- URBANITZACIONS: Monte-Pego (partida Sant Pere, Monte Corona (Beniarbeig), ...
- RELIGIÓS-COMMEMORATIU:
 - * festivitat de Sant Antoni (17 gener); visita per a "fer margallons"; celebració del guany de la guerra...
 - * "vestir la Creu", tradició que actualment s'està perdent però que consistia en revestir la creu amb plantes dels voltants amb una "finalitat" d'agraïment
 - * Creu de Segària; en agraïment al Nostre Senyor, ja que Segària protegia als pobles de tormentes i de llamps
- INDÚSTRIA DE LA LLATA: Pedreguers venien a fer margallons per la llata; cabassos i estores

** VEGETACIÓ**

La SS ha suportat el pas de moltes cultures, i ha estat sotmès a una explotació i aprofitament intens i continuat, ha sofert profundes alteracions en la seua coberta vegetal. Açò fa que en l'actualitat queden pocs exemples de formacions vegetals ben

estructurades, sobre tot a nivell de bosc. Així doncs, i com a conseqüència del dinamisme vegetal, és freqüent que en el paisatge domine el matollar i l'herbassar; formacions carents d'estrat arbrat que representen estrats de degradació dels boscs que originàriament cobrien la major part del nostre territori.

La màquia representa normalment la 1ª etapa de successió del bosc, amb una estructura tancada i pobra en arbres, en la que domina el coscoll (*Quercus coccifera*), la mata (*Pistacia lentiscus*) i la soflaina o aladern (*Rhamnus lycioides*), entre altres elements.

Els matollars-timonedes, romerals, salviars, estepars, etc representen estadis més avançats en la degradació del bosc. Es tracta de formacions obertes dominades per plantes que no solen passar el metre d'altura, tals com el romer (*Rosmarinus officinalis*), els timons (*Thimus* sp. pl.), la sàlvia (*Salvia latifolia*), l'espígol (*Lavandula latifolia*), les estepes (*Cistus* sp. pl.) i els cepells (*Erica* sp. pl.).

Als matollars succeeixen els herbassars perennes o anuals que representen l'etapa prèvia a les comunitats criptogàmiques de molses i líquens amb les que s'inicia la colonització de la roca pura, ja que són els únics capaços de desenvolupar-se en estos medis, on la falta de sòl impedeix la germinació i desenrotllament de les plantes superiors.

Les faldes de la serra es corresponen moltes vegades amb foietes de cultiu arbori abandonats, que han sofert repetits incendis, i aquests, a la vegada han anat donant lloc a vessants nues amb floracions rocoses i amb escàs sòl, sobretot a la part de solana, on tan sols sobreviuen alguns exemplars arboris dels incendis, com garrofers (*Ceratonia siliqua*), oliveres (*Olea europaea*) i pins (*Pinus halepensis*). És per açò que la vegetació existent en la solana quasi no plega a la formació de matollars, clarament influïda per la forta exposició solar, que fa que suporte elevades temperatures.

En les vessants amb més pendent es poden vore figueres (*Ficus carica*), paleres (*Opuntia ficus-carica*), ullastres (*Olea europaea*) i llidoners (*Celtis australis*).

Finalment en els espadats més elevats, i fora de l'abast dels incendis encara podem

trobar algunes carrasques (*Quercus ilex rotundifolia*) i un grapat d'espècies endèmiques de l'àrea Montgó-Calp-Eivissa.

Per tant com hem vist trobarem, segons zones, espècies típiques dels coscollars i del romerals, i d'entre les espècies identificades podem citar:

COSCOLL, MATA (LLENTISCLE), ALADERN (SOFLAINA), ULLASTRE, CAMBRONERA, MARGALLÓ, ROGETA, ARGELAGA, CEPPELL, ESPÍGOL, ROMER, ESTEPA (XARA), TIMÓ, CRESPINELL (RAIMET DE PASTOR), BALADRE, ESBARZER, ESPARREGUERA, FENOLL, FENÀS, CEBA PORRERA, GAMO, ...

** FAUNA **

La fauna d'un territori sempre es troba en íntima relació amb la vegetació existent. La forta alteració que ha sofert la vegetació natural i la seua casi eliminació ha tingut com a conseqüència l'empobriment de la fauna en general, i en particular la dels vertebrats.

No obstant cal tindre present que els animals més coneguts són les aus i els mamífers.

- **Fauna del sòl**, composta per anèlids (LLOMBRÍGOL), crustacis (PORQUET DE SANT ANTONI), dermàpters (TISORETES O RAPACULS), aràcnids (ARANYES o ESCORPINS), etc, que contribueixen a l'enriquiment del sòl amb la descomposició de les restes vegetals i dels seus cadàvers per l'acció dels bacteris i protozous de l'humus.

- Fauna de bosquina i matollar:

Compren a la gran majoria d'espècies vertebrades que es desplacen recolzant-se en el sòl; destaquen varies espècies de rèptils i ofidis, la més rara és l'ESCURÇÓ o SACRE (*Vipera latastei*). El GRIPAU (*Bufo bufo*) i la GRANOTA (*Rana perezzi*), són les més abundants, mentre que la SERP D'AIGUA (*Natrix maura*) i el GRIPAU A TAQUES (*Pelodytes punctatus*), tornen a escassejar. En general trobarem als últims en algunes

basses de reg i en les fonts de la ombria.

AUS com la PERDIU (*Alectoris rufa*), la GUATLA (*Coturnix coturnix*) i el TORT (*Turdus philomenos*), així com nombrosos fringíl·lids (CADERNERES, GAFARRONS, SITS, etc) crien en els matollars de Segària. De les altres aus destacarem LLUIDET (*Carduelis spinus*) i el CAPSOT (*Lanius excubitor*) els corbellots i els roquerets (*Ptyonoprogne rupestris*), i els Sílvids entre els que figuren la XAGNA DE CAP NEGRE, la XAGNA DE CASQUET (*Sylvia atricapilla*) i la XAGNA DE CUA LLARGA, també trobarem Pàrids i Hirundínids. En els cultius i urbanitzacions properes solen veure's quasi als mateixos Fringíl·lids i a diverses espècies de tendències peridomèstiques.

Entre les rapinyaires cal destacar les nocturnes com el BRÚFOL (*Bubo bubo*) i el MUSSOL (*Athene noctua*), i entre les diürnes tenim el SOLIGUER (*Falco tinnunculus*) i l'ARPELLA (*Buteo buteo*), els dos pols oposats, el primer per la seua abundància relativa i el segon per la seua escassetesa.

Finalment els mamífer es troben representats majoritàriament per insectívors com l'ERIÇÓ (*Erinaceus europaeus*) i la MUSARANYA (*Crocidura russula*). Entre els rosegadors destaca el RATOLÍ CAMPESTRE (*Apodemus sylvaticus*). En quant als quiròpters, la RATA PENADA (*Pipistrellus pipistrellus*) és l'espècie majoritàriament representada. Dels herbívors, el CONILL (*Oryctolagus cuniculus*), la LLEBRA (*Lepus capensis*) i els PORCS SENGLARS (*Sus scrofa*) són el més representatius. Mentre que, la població de carnívors està dominada per la RABOSA (*Vulpes vulpes*). Per contra, el GAT SALVAT (*Felis sylvestris*) es troba en franca regressió. Altres depredadors d'interès són la GINETA (*Genetta genetta*) i els mustèlids (FURO, MUSTELA, etc.)

- **Fauna de roquerar, penya-segats i espadats**; cal destacar la capacitat d'adaptació d'alguns sauris a aquest ambient sec i de gran amplitud tèrmica: SARGANTANA VERDA (*Podarcis hispanica*), SARGANTANA CUALLARGA (*Psammmodromus algirus*), DRAGÓ ROSAT (*Hemidactylus turcicus*), i el SARVATXO (*Lacerta lepida*), etc. També és

possible trobar algun exemplar d'ESCURÇÓ o SACRE (*Vipera latastei*).

Les aus que nidifiquen en aquest hàbitat solen ser còrvids com el CORB (*Corvus corax*), la GRALLA DE BEC VERMELL (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*) i ocasionalment algun FALCÓ (*Falco peregrinus*).

Entre els rèptils estan presents sauris com la SARGANTANA COMUNA (*Podarcis hispanica*), la SARGANTANA COALLARGA (*Psammmodromus algirus*) i el FARDATXO (*Laceta lepida*) en el matollar i les penyes, mentre que els ANDRAGONS (*Tarentola mauritanica*) i (*Hemidactylus turcicus*) s'amaguen en tocons, casetes i en els cultius. Ofidis com la SERP VERDA (*Malpolon monspessulanus*) i COLOBRA DE FERRADURA (*Coluber hippocrepis*), COLOBRA D'ESCALA (*Elaphe escalearis*) i la SERP D'AIGUA (*Natrix maura*) en les basses de reg.

** BIBLIOGRAFIA **

* EL MARQUESAT DE DÉNIA (1)

Estudi Geogràfic. José Costa Más. Universitat de València, 1977

* GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA (2)

* GUÍA DE LA NATURALEZA DE LA COMUNIDAD VALENCIANA (3)

* ESTUDIO SOCIOECONÓMICO DE LA COMARCA DE DENIA (4)

* LAPIAZ (Revista). Federació territorial valenciana d'espeleologia. No 21, Novembre del 92. València.

* LLIBRET DE FESTES POPULARS DE SANT JAUME D'ONDARA, DE L'ANY 81

* APROXIMACIÓ AL CONEIXEMENT FLORÍSTIC DE LA SERRA DE BÈRNIA. Baptista Banyuls i Pérez.

* ATLAS DE LA MARINA ALTA. Módulo de promoción y desarrollo Marina Alta. Instituto universitario de geografía. Ed. CAM Fundación Cultural.